

Door data gedreven: het Romeinse rijk in getallen en grafieken

Recensie

John Scheid – Nicolas Guillerat, *Het Romeinse Rijk in infographics* (Amsterdam: Nieuw Amsterdam, 2021), 127pp. ISBN 978 90 468 2887 8.

De 24-uurs nieuwscyclus bombardeert ons continu met informatie. Oplopende geopolitieke spanningen, wijzigende handelsverhoudingen, migratie, arbeidstekorten, transport, bevolkingsaanwas, vergrijzing, energietransitie, klimaatverandering: het zijn maar enkele onderwerpen waarover we dagelijks geïnformeerd worden en dat vaak met de nodige getallen. De statistische gegevens, al dan niet gefactcheckt, zijn onderdeel van het verhaal. Oude Geschiedenis en klassieke archeologie nemen traditioneel een verhalende stijl aan, waarin statistiek (als die al aanwezig is) een ondersteunende rol aanneemt. *Het Romeinse Rijk in Infographics* van John Scheid en Nicolas Guillerat kiest een radicaal ander pad en vertelt het verhaal en het reilen en zeilen van dit wereldrijk met getallen, schema's, kaarten en uitgebreide illustraties. Deze originele aanpak zorgt ervoor dat de lezer in 127 pagina's uitgebreide informatie krijgt van de Romeinse samenleving tussen de vijfde eeuw v. Chr. en de vierde eeuw n. Chr.

Vooropgesteld moet worden dat dit een goed leesbaar en erg leuk boek is om te hebben en te doorbladeren, dankzij de rijke en slimme illustraties. In plaats van een meer traditionele geschiedschrijving, beginnend met de grote lijnen (gebeurtenissen en geopolitieke context) om vervolgens in te gaan op de werking van de maatschappelijke

structuren, wordt de lezer meteen in het diepe gegooid. Het boek heeft dan ook meer de vorm van een atlas, waarin gegevens en een aantal structurele ‘highlights’ van de Romeinse wereld naar voren worden gebracht. Geen probleem en een leuke toevoeging voor iemand die al bekend is met de oudheid, maar voor de lezer zonder voorkennis soms uitdagend. De keuze van de auteurs om de cultuur van de Romeinse wereld niet te bespreken (p. 7) draagt bij aan het monolithische en uniforme beeld van de Romeinse wereld in dit boek. Maatschappelijke structuren die wel worden besproken kunnen echter moeilijk los gezien kunnen worden van cultuur en culturele diversiteit in Europa, Afrika en Azië. Het is ook niet toevallig dat veel onderzoek naar de Romeinse wereld zich focust op het raakvlak tussen globale culturele overeenkomsten en (lokale) afwijkingen, verschillen, oplossingen.

De stijl van het boek is opgebouwd rondom *infographics* en bestaat uit sterk gestileerde illustraties van bijvoorbeeld legionairs, schepen en gebouwen, maar ook uit stroom- en cirkeldiagrammen, gestileerde landkaarten, organigrammen, histogrammen en grafieken waarin getalsmatige informatie verwerkt is. Deze vorm van datavisualisatie is erg in trek op sociale media en ze kan complexe informatie en concepten samenvatten en overbrengen aan een breed publiek. Het nadeel van de stijlkeuze is dat nuance en *lacunae* in onze kennis eigenlijk niet uit de verf komen, ondanks het feit dat de tekst die soms wel probeert aan te brengen. Onduidelijkheden ontstaan soms ook als gevolg van het feit dat de tekst en illustratie andere aspecten van het onderwerp naar voren laten komen, en niet naar elkaar verwijzen of nadere uitleg bieden. Daardoor moet de lezer soms puzzelen hoe tekst en illustratie samen het verhaal vertellen over bestuur, religie, leger...

Het boek is opgedeeld in drie delen. Het eerste deel beschrijft de uitbreiding van het Romeinse grondgebied, de bevolking en de rol van steden. In het eerste hoofdstuk (pp. 10-21) staat de groei van het Romeinse Rijk en de stad Rome centraal en wordt via tekst en schematische kaartjes in vogelvlucht de uitbreiding van de Romeinse politieke invloedssfeer weergegeven vanaf de vierde eeuw v.Chr. via de Punische Oorlogen en Romeinse expansie in het oosten naar de onderwerping van een groot deel van Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten. De kleinschalige overzichtskaart (pp. 12-13) van de maximale expansie bevat slordigheden die door het boek terugkomen, zoals de afbeelding van de Flevopolder, Noord-Nederland als integraal onderdeel van het Rijk of de onjuiste weergave van de *limes*. Het tweede hoofdstuk (pp. 22-31) beschrijft de ontwikkeling van de bevolking en de burgerlijke stand van het Romeinse rijk en de geografische verhoudingen binnen het rijk. Er lijken ook tegenstrijdigheden in de gegevens te zitten: het schema op pp. 22-23 noemt een bevolkingsgrootte van 45

miljoen inwoners voor het Rijk in 200 n. Chr. en het schema op pp. 24-25 noemt 70 miljoen inwoners rond 150 n. Chr. en 40 miljoen in 212 n. Chr. De bevolkingsafname van 30 miljoen tussen 150 en 212 of van 5 miljoen tussen 200 en 212 wordt niet verklaard. De Pest van Antoninus, die een enorme klap heeft uitgedeeld aan de bevolkingsgrootte, wordt nergens genoemd. De rest van het hoofdstuk behandelt de sociale structuren, de familie, de rol van de vrouw, en slavernij. In het derde hoofdstuk (pp. 32-33) komen de steden buiten Rome aan bod, en eigenlijk enkel die van Gallië. Hier wordt kort ingegaan op het verschil in burgerrechten van inwoners van bijvoorbeeld *coloniae*, *municipia*, en *civitates*. Het is de vraag wat deze twee pagina's precies toevoegen aan het boek.

Het tweede deel van het boek beschrijft het bestuur, de religie en economie van het Romeinse Rijk. Daarin wordt begonnen met de ontwikkeling van het politieke stelsel vanaf de Vroege Republiek tot aan het Keizerrijk (pp. 36-51). Aan de hand van schema's wordt de staatsinrichting weergegeven en de interacties tussen de verschillende organen (bijvoorbeeld de consuls kunnen de senaat voorzitten en samenroepen). De keizerlijke dynastieën komen aan bod in het volgende hoofdstuk (pp. 44-51) en de problemen rondom troonopvolging en politieke instabiliteit worden kort besproken op pp. 48-51. Het komt allemaal wel wat 'clean' over en pas op p. 104 valt te lezen waarom de republiek überhaupt veranderde in een keizerrijk.

Het hoofdstuk erna bespreekt religie in de Romeinse wereld (pp. 52-63) en geeft een inzicht in de ontwikkeling van de verering, de invloed van verschillende cultuurgebieden, de rol van verering voor de staat en privésfeer, tempels, priesters/officianten, religieuze feesten, en de verspreiding van joodse gemeenschappen en de opkomst van het christendom. De veelzijdigheid en dynamiek van het religieuze leven komen als zodanig niet aan bod op een samenvatting van de verspreiding van het jodendom en de opkomst van het christendom na. Vervolgens wordt een hoofdstuk gewijd aan de werking van de Romeinse economie (pp. 64-72). In de tekst laten de auteurs de nodige nuance zien bij de moeilijkheden van het interpreteren van de historische en archeologische bronnen. Maar de tekst geeft geen verdere uitleg of verwijst niet of nauwelijks naar de illustraties op dezelfde pagina's. Bovendien zijn sommige schema's complex zonder bijkomende uitleg.

Een boek over de Romeinse wereld zou niet compleet zijn zonder de legioenen ter sprake te brengen. Het derde en grootste deel van het boek is daarom gewijd aan de militaire macht van het rijk. Het eerste hoofdstuk bespreekt de verandering van het leger door de tijd heen; samenstelling van en vervoer van een legioen; de opbouw van

legerkampen; slaglinies en tactieken; de rekrutering, carrière, uitrusting en dagelijks leven van de soldaat; cavalerie; belegeringsmethoden; de rol van legioenen in het rijk; en de geschiedenis en stationering van de legioenen (pp. 76-97). De illustraties zijn uitgebreid en duidelijk en de teksten bieden de nodige verdieping. Maar jammer genoeg is de koppeling van tekst en illustraties ook in dit hoofdstuk soms te zwak, zoals bij de bespreking van de legerhervormingen onder Marius. Die worden wel genoemd in een illustratie maar niet uitgelegd (pp. 76-77), terwijl ze een belangrijke rol hebben gespeeld in de oprichting en professionalisering/standaardisering van het staande beroepsleger. De reconstructie van de carrière van een individuele soldaat (T. Valerius Marcianus - pp. 86-87) geeft een welkome verdieping en laat de lezer voor het eerst in het boek uit de data stappen en een levende Romein ontmoeten. De illustraties van de uitrusting met aandacht voor het gewicht ervan, het voedingsrantsoen en de relatie met de uit te voeren taken (beide met de te leveren/gebruikte calorieën), zijn voor de sportieve, smartwatch dragende lezer erg interessant. De samenvatting van de levensloop van de 44 legioenen (pp. 96-97) is erg effectief gevisualiseerd.

Daarna volgt een kort hoofdstuk over de Romeinse marine en zeeslagen (pp. 98-103) om te eindigen met een hoofdstuk over de oorlogen die de republiek en het keizerrijk gevoerd hebben (pp. 104-125). Deze besprekingen geven een welkome verdieping bij de historische ontwikkelingen (zie boven). Er is gekozen voor een thematische aanpak, die chronologisch gezien wat verwarrende gevolgen heeft. In de eerste plaats wordt het thema van de burgeroorlog besproken (pp. 104-107) dat voornamelijk betrekking heeft op de laatste eeuw v.Chr. Vervolgens worden de conflicten tussen Rome en Carthago behandeld die plaats vonden in de derde en tweede eeuw v.Chr. (pp. 108-117). En dat met mooie infographics over de demografische en territoriale ontwikkelingen van deze grootmachten. Ook worden het verloop van de veldslagen van Cannae en Zama tussen Hannibal en de republiek uitgebreid geïllustreerd en besproken (pp. 114-117). Tot slot komen nog de Gallische campagnes van Caesar (58-50 v.Chr.) aan bod (pp. 118-123), en de slavenopstand van Spartacus (73-71 v.Chr. – pp. 124-125).

Dit boek laat de data het verhaal vertellen. Het probleem met getallen is dat ze op meerdere manieren te interpreteren zijn. Bovendien worden ze vaak niet in de begeleidende tekst meegenomen of nader verklaard. Omdat het boek radicaal focust op de beschrijving van de structuren van het rijk en er geen historische kapstok geboden wordt, presenteren de auteurs de data zonder ze te verklaren en te duiden. Daarnaast is er weinig ruimte voor bronnen of bronnenkritiek. Her en der wordt geëxpliciteerd dat getallen schattingen zijn, maar eigenlijk wordt nergens genoemd hoe

schattingen van bijvoorbeeld bevolkingsgroottes of dagelijkse inkomsten per beroepsgroep tot stand gekomen zijn. In het voorwoord worden als bronnen ‘bruikbare historische documenten, teksten, inscripties en planologische informatie’ genoemd, omdat die cijfermatige informatie kunnen overleveren, terwijl archeologische bronnen zelf geen data leveren (p. 6). Dit is opmerkelijk, aangezien de vele bijdrages vanuit archeologische bronnen de laatste dertig jaar aan o.a. de werking van de antieke economie, demografie, urbanisme etc. vrij substantieel zijn en oudhistorici die materiele bronnen veelvuldiger zijn gaan integreren in de beschrijvingen van de oudheid. In de thematisch geordende literatuurlijst (pp. 126-127) staat een collectie aan oudere en nieuwere overzichtswerken, waar jammer genoeg in de tekst of illustraties niet naar verwezen wordt. Daardoor is het moeilijk na te gaan waar de genoemde getallen vandaan komen.

Rinse Willet
rinse.willet@ru.nl

